

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΟΥΜΝΟΣ ΝΟΤΑΡΙΟΣ ΧΑΝΔΑΚΟΣ

Ἐπὶ τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου Χούμνου ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης εἶναι γνωστὴ ἔμμετρος παραφράσις εἰς ὁμοιοκαταλήκτους πολιτικούς στίχους τῶν δύο πρώτων βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τῆς παραφράσεως ταύτης ἐκλογαὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ F. H. Marshall ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Addit. 40724 εἰκονογραφημένου χειρογράφου τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου¹. Πλὴν τοῦ χειρογράφου τούτου, τὸ ποίημα παραδίδεται καὶ διὰ τῶν ἤδη ὑπὸ τοῦ K. Krumbacher² ὑποδειχθέντων κωδίκων Vindobon. theol. græc. 244 (olim 297), φ. 2 - 19 καὶ Marcian. græc. cl. IX, cod. 17 (=Collocazione 385), φ. 1 - 70, περιείχετο δ' ἐπίσης καὶ εἰς κώδικα ἀνήκοντά ποτε εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ζακύνθου Νικόλαον Κατραμῆν καὶ ὑπ' αὐτοῦ καταγραφέντα³, ἀλλ' ἀφανισθέντα, δυστυχῶς⁴. Τὸ ἔργον, τοῦ ὁποίου κριτικὴν ἔκδοσιν παρασκευάζει ἀπὸ μακροῦ ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μέγας, συνετέθη ἀσφαλῶς πρὸ τοῦ ἔτους 1493, καθ' ὃ ἐγράφη ὁ μαρκιανὸς κώδιξ⁵, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Καὶ τὸ μὲν ὀνοματεπώνυμον τούτου Γεώργιος Χούμνος παραδίδεται ὑπὸ πάντων τῶν σήμερον σωζομένων

¹ Old Testament Legends from a greek poem on Genesis and Exodus by Georgios Chumnos. Edited with Introduction, Metrical Translation, Notes and Glossary from a Manuscript in the British Museum by F. H. Marshall, M. A., Cambridge, 1925.

² Κ ρ ο υ μ β ά χ ε ρ, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γ ε ω ρ γ ί ο υ Σ ω τ η ρ ι ά δ ο υ, ἐν Ἀθήναις, τόμ. 3, 1900, σ. 69 (§ 348).

³ Ν ι κ ο λ ά ο υ Κ α τ ρ α μ ῆ, Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου, ἐν Ζακύνθῳ, 1880, σ. 169 - 182 (ἀριθ. Λ'). Ὁ Κατραμῆς ὀρθῶς διέγνωσεν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς «Κοσμογενήσεως» τοῦ Γ. Χούμνου, γνωστῆς εἰς αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ μαρκιανοῦ καὶ βιενναίου κώδικος, τῆς ὁποίας καὶ ἐδημοσίευσεν ἀποσπάσματα.

⁴ Βλ. Α. Χ. Ζ ώ η ν ἐν «Ἰονίῳ Ἀνθολογίᾳ», τόμ. 8 (1934), σ. 202 παρέχοντα δι' ἐπιστολῆς τὴν σχεδὸν ἀπίστευτον πληροφορίαν ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο, ὡς καὶ πάντα τὰ λοιπὰ τοῦ Κατραμῆ, ἐκάη τῇ ἐντολῇ του μετὰ τὸν θάνατόν του!

⁵ Βλ. Γ. Α. Μ έ γ α ν κρίνοντα τὴν ἔκδοσιν τοῦ Marshall ἐν «Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher», τόμ. 7 (1930), σ. 210. Πρὸβλ. καὶ J o h n C a v a r n o s ἐν «Κρητικοῖς Χρονικοῖς», τόμ. 4 (1950), σ. 7 κ.ἐξ., δημοσιεύοντα ἐκ τοῦ κώδικος τούτου (ἀλλὰ κατὰ τρόπον, δυστυχῶς, λίαν ἀτυχή) «Ἀνέκδοτα ποιήματα τοῦ Ἀνδρέου Σκληγγίου».

κωδίκων¹, ἡ δὲ γενέτειρα αὐτοῦ πόλις Χάνδαξ ὑπὸ μόνου τοῦ βιενναίου². Πλὴν τῶν δύο ὁμῶς τούτων στοιχείων, ἤτοι τοῦ ὀνοματεπωνύμου καὶ τῆς πατρίδος τοῦ ποιητοῦ, οὐδὲν ἄλλο περὶ αὐτοῦ ἦτο γνωστὸν μέχρι σήμερον εἰς τὴν ἔρευναν. Ἀνεξακριβῶτος παραμένει ἐπίσης ὁ σύνδεσμός του πρὸς τὴν γνωστὴν ἐπιφανῆ βυζαντινὴν οἰκογένειαν τῶν Χούμνων³.

Διὰ τοῦ παρόντος σημειώματος θὰ προτείνωμεν ταυτισμὸν, ὅστις, ἐὰν ἀληθεύῃ, ἔρχεται νὰ ἐπαυξήσῃ τὰς ὡς ἄνω περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Κρητὸς ποιητοῦ πενιχροτάτας γνώσεις μας διὰ τῆς παροχῆς ἐτέρας χρονολογικῆς περὶ τῆς ζωῆς του ἐνδείξεως, ὡς καὶ διὰ τῆς δηλώσεως τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ.

Εἰς τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 29 Ἰουνίου 1502 διαθήκην τῆς ἐν Χάνδακι Μαρίας Καπέλλαινας, ἐκδεδομένην ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα⁴, ἀναγινώσκομεν ἐν ἄλλοις: «...*Εἶτα ἀφίημι τῷ Γεωργίῳ τῷ ἐμῷ υἱῷ πᾶσαν τὴν ἐμὴν προῖκα δοθεῖσαν ἐμοὶ παρὰ τοῦ πατρός μου ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑπανδρείας μου, καθὼς φαίνεται γ ρ α φ ἦ τ ο ὕ κ ὕ ρ Γ ε ω ρ γ ῖ ο υ Χ ο ὕ μ ν ο υ ν ο*

¹ Ἐν τῆλει τοῦ ποιήματος τὸ βαπτιστικόν του ἔχει ὑποκορισθῆ εἰς τὸν λονδίρειον κώδικα :

*Γεωργίτζη Χούμνος με σπουδὴ ἐβάλθηκεν νὰ γράψῃ
στὴν Γένεσιν καὶ Ἐξοδον σὲ ῥῆμαν νὰ τὴν Τάξιν*

(βλ. F. H. M a r s h a l l, "Ἐνθ' ἄνωτ., εἰσαγωγῆς σ. XIII, σημ. 1). Τὸ τελευταῖον τοῦτο δίστιχον τοῦ ποιήματος φέρεται ὡς ἐξῆς εἰς τοὺς ἄλλους κώδικας (κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Μέγα, διαθέτοντος φωτοτυπίας τούτων) :

Marc. gr. 385 (φ. 71r) :

*Γεώργιος Χούμνος με σπουδὴν ἐβάλθηκεν ν' ἀγάγῃ
τὴν ἔξοδον καὶ γέννησιν, σὲ ρῆμα νὰ τὴν βάλει :*

Vindobon. theol. gr. 244 (φ. 19v) :

*Γεώργης Χούμνος με σπουδὴν ἐβάλθηκε νὰ γράψῃ
τὴν ἔξοδον καὶ γέννησιν εἰς ῥῆμα νὰ συντάξῃ*

² Βλ. τὴν ἐπιγραφήν τούτου παρὰ K r u m b a c h e r - Σ ω τ η ρ ι ἄ δ ο υ, "Ἐνθ' ἄνωτ., ὡς καὶ παρὰ G. W a g n e r, Carmina græca medii ævi, Lipsiæ 1874, προλόγου σ. IX : «*Παλαιὸν διὰ στίχων ποιηθὲν παρὰ κύρου Γεωργίου Χούμνου τοῦ ἐκ τῆς περιβοήτου τῶν νήσων καὶ εὐδαίμων Κρήτης ἐκ π ὄ λ ε ω ς Χ α ν δ ἄ κ ο υ*».

³ Παρὰ Ν. Κ α τ ρ α μ ῆ, "Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 170, ὁ Γ. Χούμνος φέρεται ἀκμάσας περὶ τὸ 1450, ἀμαρτύρως ὁμῶς. Ἡ δὲ ὑπὸ τινων προσονομασία του ὡς Βυζαντιοῦ (βλ. Γ. Α. Μ έ γ α ν, "Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 210-211) ὀφείλεται, καθ' ἡμᾶς, οὐχὶ εἰς τὴν ἐν Κονσταντινουπόλει γέννησιν ἢ μακρὰν διαμονὴν του, ἀλλ' εἰς ἀπλὴν συσχέτισίν του πρὸς τοὺς αὐτόθι Χούμνους.

⁴ Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, ἐπιστασία Κ. Ν. Σ ἄ θ α, ἐν Βενετίᾳ, τόμ. 6 1877, σ. 680-681, ἀριθ. 17.

τα ρίο υ... Ἐὰν δὲ ὁ εἰρημένος μου υἱὸς ἀποθάνῃ πρὸ τῆς νομίμου ἡλικίας (δὲ ἐτὰ λεγίτιμα), ἔστωσαν πάντα τὰ ἐμὰ πράγματα... εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἐπιλεγομένου Σκουλούδη διὰ τὴν ψυχὴν μου, μετὰ δὲ τὴν ὀνηθείσαν ἡλικίαν αὐτοῦ ἔστωσαν ὅπου ὁ ὀνηθείς Γεώργιος βουλήσεται...» κλπ.

Ὡς προκύπτει ἐκ τῆς διαθήκης ταύτης, ὁ ἐν αὐτῇ μνημονευόμενος νοτάριος Χάνδακος Γεώργιος Χοῦμνος θὰ ἔζη βεβαίως, ἂν μὴ εἰσέτι κατὰ τὸ ἔτος τῆς συντάξεως αὐτῆς 1502—τοῦθ' ὅπερ δὲν ἀποκλείεται, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει προτεταγμένον τοῦ ὀνόματός του τὸ «τοῦ ποτέ», ὡς γίνεται συνήθως προκειμένου περὶ τεθνεώτων—ἀσφαλῶς ὅμως 15-20 ἔτη τὸ πολὺ πρὸ τοῦ ἔτους τούτου, ἦτοι περὶ τὸ 1480 ἢ 1485, ὅτε θὰ ἐνυμφεῦθη ἢ διαθέτῃ, ἂν κρίνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ υἱὸς τῆς Γεώργιος ἀναφέρεται εἰς τὴν διαθήκην ὡς εἰσέτι ἀνήλικος.

Πράγματι δέ, εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Σπ. Θεοτόκη παρατιθέμενον κατάλογον τῶν συμβολαιογράφων τῆς Κρήτης, τῶν ὁποίων νοταριακαὶ πράξεις διασώζονται σήμερον εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Βενετίας, φέρεται (ὑπ' ἀριθ. 137) καὶ ὁ Γεώργιος Κόμνος, συμβολαιογράφος ἐν Χάνδακι ἀπὸ τοῦ 1480 μέχρι τοῦ 1500¹, ὅστις βεβαίως δὲν εἶναι ἄλλος τοῦ ἐν τῇ ἀνωτέρω διαθήκῃ μνημονευομένου. Κατὰ ταῦτα ὁ χρόνος τῆς δράσεως τοῦ νοταρίου Γεωργίου Χοῦμνου ἐν Χάνδακι², ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τε τῆς διαθήκης καὶ τοῦ καταλόγου, συμπίπτει ἀπολύτως πρὸς τὸν τῆς ἀκμῆς τοῦ ποιητοῦ (πρὸ τοῦ 1493). Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νοταρίου, ὅστις βεβαίως ἔπρεπε νὰ ἔχη βαθμὸν τινα παιδείσεως, πᾶν ἄλλο ἢ ἀσυμβίβαστον θὰ ἦτο πρὸς τὴν ἰδιότητα στιχοῦργου, οἷος ὁ τῆς παραφράσεως. Θεωροῦμεν λοιπὸν πιθανώτατον ὅτι ὁ νοτάριος τοῦ Χάνδακος Γεώργιος Χοῦμνος (1480-1500) καὶ ὁ ὁμώνυμος Κρησ ποιητῆς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ

¹ Σπυρίδωνος Μ. Θεοτόκη, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μνημείων τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς Κρήτης ἐν τῷ Κρατικῷ Ἀρχεῖφ τοῦ Βενετικοῦ Κράτους, ἐν Κερκύρα, ἄ.ἔ. (1926), σ. 81.

² Ἄν μάλιστα θεωρήσωμεν τὸν παρὰ Σπ. Θεοτόκη, Ἐνθ' ἀνωτ., φερόμενον ὑπ' ἀριθ. 138 Ἀνδρέαν Κόμνον, συμβολαιογράφον Χάνδακος ἀπὸ 1508-159, ὡς υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Γεωργίου, τότε δεόν νὰ τάξωμεν τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου ὀλίγον πρὸ τοῦ 1508.